

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

**איסור הנאה
מעבודה זרה**

- רל -

נמסר בשבת פרשת ראה ה'תשע"א

עיצוב ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת כי תצא יוקדם השיעור לשעה 5:00 אחה"צ ויהיה בענין:

יפת תואר

מנחה בשעה 4:35.

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

איסור הנאה מעבודה זרה

והוסיף היראים שכן מוכח מדתנן לענין ע"ז יוליך הנאה לים המלח. ובאור כוונתו, דהנה תנן (בע"ז מט) גבי פת שאפאה מעצי אשירה וכן בגד שארגו בכרכר של ע"ז שאסורים בהנאה, וכשנתערבו באחרות יוליך הנאה לים המלח לדברי ר"א. והנה דעת בעה"מ (בע"ז שם ובפסחים כד) שדין זה דהולכת הנאה לים המלח אמורה רק בע"ז ולא בשאר איסוה"נ, כגון שאפה פת בקליפי ערלה. ופירש הטעם דדוקא בע"ז מצינו שתופסת דמיה, שחליפיה ודמיה נאסרים כדילפינן (בע"ז נד) מ'זהיית חרם כמוהו' - כל מה שאתה מהיה ממנו הריהו כמוהו, שלא כבשאר איסוה"נ שבתורה שאם עבר ומכרם הדמים מותרים [עכ"פ לאחרים]. והראשונים (בע"ז ובפסחים) הביאו דעת הרשב"ם דפליג, ותמהו על ראיית בעה"מ הלא אדרבה, בע"ז מחמירין טפי ואסרינן גם את הדמים אבל ודאי לא יצאה הע"ז מאיסורה ע"י החלפתה ומכירתה, והיאך למד מזה הבעה"מ להקל טפי בע"ז ולומר דמהני להוליך הנאה לים המלח מה שלא מהני בשאר איסורים.

אכן כוונת המאור מתבארת מדברי היראים, שהעמיד היסוד דבע"ז לא אסרה תורה אלא כשממונו מתרבה ומורוה על ידה, והוכיח זאת מדתנן 'לענין ע"ז' יוליך הנאה לים המלח - הרי להדיא שנקט כבעה"מ שהוא דין מסוים בע"ז, שמכך שנאמר בה הך התירא דהולכת הנאה שמענו שגדר האיסור הוא רווח ותוספת ממון, הלכך מהני [באופנים מסוימים] כשמאבד רווחו ע"י הולכת הנאה לים המלח, משא"כ בשאר איסורי הנאה דבהנאה תליא מלתא ולא ברווח ממון, לא מהני מה שמאבד רווח ממון, דסו"ס אסור לו להנות מהחפץ. ואם כן הרי מתבארת כוונת בעה"מ, שמהדין המיוחד בע"ז לחומרא שהיא תופסת דמיה שמעינן שגדר איסור הנאה שלה הוא מה שנתרבה ממון על ידה [כל שאתה מהיה ממנו], שלכך גם חליפיה ודמיה נאסרו, וא"כ גדר זה גופא הוא הטעם גם לדין לקולא דיוליך הנאה לים המלח, שע"כ לא נתרבה ממון על ידה, משא"כ בשאר איסורי הנאה, כי היכי דליכא החומרא דדמיהם וחליפיהן אסורים דבהנאת החפץ תליא מלתא ולא ברווח ממון, כך מאותו הטעם ליכא הקולא דיוליך הנאה.²

ועוד מוכח כן בשיטת בעלי התוס', דבהא דתנן דהבגד שארגו בכרכר של ע"ז נאסר, איתא בתוס' ר"י מבירינא (נדפס בשיטת הקדמונים על ע"ז שם) בשם רבו שבשאר איסוה"נ לא נאסר הבגד [הגם שהאריגה עצמה אסורה], דדוקא בע"ז נאסר משום הדין דכל שאתה מהיה ממנו הריהו כמוהו, משא"כ בשאר איסורים שאין כאן הנאה ישירה מהאיסור. ולכאורה הם שני דינים חלוקים, ד'כל שאתה מהיה ממנו' היינו חליפין ודמים ואילו כאן הרי לא מכר כלום. אך כוונתו כיסוד האמור, דב'זהיית חרם' למדנו שגדר האיסור הוא כל שנתרבה ממון מהע"ז, והכי

א כתב הרמב"ם ז"ל (ע"ז זב), עבודה זרה ומשמשיה ותקרובת שלה וכל הנעשה בשבילה אסור בהנאה שנאמר 'ולא תביא תועבה אל ביתך' וכל הנהנה באחד מכל אלו לוקה שתים, אחת משום 'ולא תביא' ואחת משום 'ולא ידבק בידך מאומה מן החרם'. ומקורו בגמרא מכות (כב). ואעפ"י שהכתוב 'ולא ידבק' מדבר בשלל עיר הנדחת, מבואר בגמרא שגם עבודה זרה בכלל זה שהרי היא קרויה 'חרם' בתורה, כדכתיב 'ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו, שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא'. וכן מפורש במשנה בע"ז (מג) דלרבנן אין שוחק וזורה לרוח או מטיל לים משום דנעשה זבל ונאמר 'לא ידבק בידך מאומה מן החרם' - הרי שאזורה זו גם בע"ז מיירי שלא יהנה ממנה.

והקשה המנ"ח (קיא), הלא לשיטת הרמב"ם (מאכ"א ח, טו) כל איסורי הנאה שבתורה אין לוקים עליהם אלא באכילתם ולא בשאר הנאות, ואף באותם שאין בהם לשון 'אכילה' כגון בשר בחלב [וע' להלן בבאור טעמו], ובמה נשתנה איסור ע"ז משאר איסורי הנאה שלוקים על כל הנאה.

ויש להוסיף בחיזוק הקושיא, שאף אם נמצא טעם לומר שאיסור ע"ז חלוק משאר איסוה"נ, הלא שיטת הרמב"ם שלא זו כולל גם תקרובת ע"ז כנ"ל, ומפורש במנין המצוות הקצר (בפתיחה לספר היד) שאף יין שנתנסך לה בכלל לאו זה כשאר תקרובת, והרי מדברי הרמב"ם בהלכות מאכ"א (רפי"א) מדויק שאינו לוקה על הנאה אחרת מיינן נסך מלבד שתייתו, שכך כתב 'יין שנתנסך לעכו"ם אסור בהנייה והשותה ממנו כל שהוא לוקה מן התורה'. ואף כי הלח"מ שם כתב ד'שותה' לאו דוקא אלא ה"ה הנהנה לוקה כמוש"כ הרמב"ם בהל' ע"ז, אך מלבד שקשה לומר שלשון הרמב"ם לאו בדוקא, הכא קשה טפי שהרי פתח 'אסור בהנייה' ומיד המשיך 'והשותה ממנו כ"ש לוקה' - הרי נראה להדיא דהנאה לאיסור ושתייה לבדה למלקות. וא"כ אם ננקוט כדיוק לשונו דדוקא השותה לוקה, קשה מ"ש מע"ז ותקרובתה שמפורש בדבריו שלוקים על הנאה.

ותחילה נבוא לקושיא קמייתא, לבאר מ"ש איסור הנאה דע"ז משאר איסוה"נ. דהנה אמרינן בחולין (ח). שהשוחט בהמה בריאה בסכין של ע"ז מותר משום שמפסיד ממון בשחיתתה, ורק במסוכנת אסור שמרויח ממון בשחיתה. והקשו התוס' הלא השוחט בשבת חייב, הרי דלא חשבינן ליה כמקלקל אלא מתקן, שהרי נהנה בכך שמכשיר הבשר לאכילה. ותירץ בספר יראים (רעד) שאמנם בעלמא חשובה שחיתה תיקון והנאה אבל בע"ז רווח ממון יותר אסרה תורה כדכתיב 'ולא ידבק בידך מאומה מן החרם' והרי לא נתרבה ממון בשחיתת הבהמה אלא הומעט. ונראה שכן כוונת התוס' בשבת (קו). בדבריהם הקצרים, לתרץ כבעל היראים מבעלי התוס'.

ב וכן איתא בסברת בעה"מ בתוס' בנכחים עב. ד"ה אלא. ויעיין במארי ספ"ד דב"ק ששור הנסקל לאחר גמר דינו, אם נשתמש בו אדם - יחזיר דמי שכירותו (כלומר השתמשותו) ויאסרו בהנאה. וע"ז היכן מצינו כן בשאר איסוה"נ. ושוא נקט שהוא איסור ממון, כפי שדרשו מ'זבעל השור נקי' לאסור עורו. וע"כ גם דמיו אסורים. לבדוק.

א וכן"כ באבני נזר או"ח קין. והוכיח כן מדברי הט"ז הל' נדרים.

חרישה' [כלומר הגם שנשאר בגדר 'אינו מתכוין' והפס"ר לא משוי ליה כמתכוין, מ"מ שם המעשה חל לפי ההיפעלות המוכרחת להעשות, וכמו פסיקת ראש ששם 'מעשה הריגה' עליו הגם שכוונתו רק ליטול את הראש ולא להרוג]. וכיון שבאיסוה"נ יסוד האיסור הוא בשימוש האדם וניצול החפץ ולא בתוצאה שמקבל, א"כ כל שאינו מתכוין להנאה שרי, דשם מעשה של 'השתמשות' ו'התהנות' תלוי בכוונת האדם ואינו תלוי בתוצאה המוכרחת, שהרי לא תוצאת ההנאה היא האיסור אלא לקיחת האדם הנאה היא האיסור, ולקיחת האדם לעולם מוגדרת לפי כוונת האדם ולא לפי המעשה כשלעצמו.

י"ש לחזק היסוד עפ"י המבואר בפסחים (כד דלר' זירא הטעם שאין לוקים על אכילת מיץ היוצא משאר פירות דאיסוה"נ [מלבד זיתים וענבים] הוא משום דהנאה שלא כדרך היא. וכבר עמד הצ"ח (שם ובנוב"י"א או"ח סד) הלא לאחר שנסחט המיץ ודאי ששתייתו היא דרך שתייה, וכדכתיב 'אשקך... מעסיס רמוני', ומה טעם לפטור שתייה כזאת משום 'שלא כדרך הנאתן'. אך לפי יסוד הגרש"ק שהאיסור הוא בעצם פעולת ה'השתמשות' של האיסור, א"כ י"ל שהיות והפרי הוא החפצא דאיסור ערלה וכד', אין להחשיב שתיית המיץ שלו כפעולת השתמשות רגילה של הפרי שהרי הפרי אינו מיועד למימיו. [משא"כ אילו גדר האיסור היה בתוצאת ההנאה, אין סברא לחלק אם זו דרך השתמשות הפרי הראשון ויעודו הרגיל אם לא, דסו"ס יש כאן השתא הנאה כדרכה מן המיץ. ורק מפני שיסוד האיסור הוא 'השתמשות בדבר האסור', שפיר יש מקום להחשיב את שתיית מימי הפרי כהשתמשות שלא כדרך כלפי האיסור דהיינו הפרי. והנה אף אי נימא דאביי שם בסוגיא חולק על טעמא דר' זירא (כמו שצדד בנוב"י), מ"מ אין צריך לומר שחולק על עיקר היסוד שהאיסור הוא 'השתמשות', רק ס"ל שדרך השתמשות נקבעת לפי המצב העכשווי, שכך דרך שימוש וניצול המיץ].

הרי לפי זה מוטעם היטב החילוק הנ"ל בין ע"ז לשאר איסוה"נ, שכל איסוה"נ שיסוד איסורם הוא במעשה ההשתמשות וההתהנות, בהם יש מקום להבחין בין פעולת השתמשות כדרכה או שלא כדרכה, אבל בע"ז יסוד האיסור הוא בתוצאת ריבוי ממונו ולא במעשה ההתהנות, וכדכתיב 'ולא ידבק בידך מאומה מן החרם', כלומר החפצא דאיסורא הוא הממון שנדבק ונתוסף אליו, הלכך מובן היטב מה דאמרן דבע"ז מעיקרא אין מקום לדון על דרך המעשה וצורתו, דסו"ס ממונו מורווח על ידי הע"ז. ועל כן מעיקרא איסור ע"ז אינו בכלל כל איסוה"נ לדון עליה בדין 'שלא כדרך'.

ומעתה נראה להוכיח בכמה הוכחות שהרמב"ם חבר הוא לבעלי התוס' בגדר זה של איסור הנאה דע"ז. דהנה לשון הרמב"ם בספר המצוות (ל"ח כה) שהזהרנו מחבר [בתרגום החדש: מלהוסיף] דבר מעבודה זרה אל ממונו. הרי נקט כאן לשון הוספת ממון שלא כלשונו בשאר איסורי הנאה. שכך

נמי בבגד שנוצר באמצעות הע"ז, משא"כ בשאר איסורים שגדר האיסור הוא הנאת החפצא עצמו, הרי כשם שאין דמיון אסורים כן הנאה שנגרמה על ידו באופן עקיף לא נאסרה.

הרי למדנו בדעת בעלי התוס' ששונה איסור הנאה דע"ז משאר איסורי הנאה שבתורה שענינם איסור השימוש וההנאה מהדבר האסור, ואילו בע"ז גדר האיסור הוא ריבוי ממון ורווח שמתוסף על ידה.

ב) ובזה נוכל להבין ענין נוסף, דהנה מבואר בתוס' בכ"מ (פסחים כו כח ע"ז יב מג מח) שבע"ז חייבים על הנאה שלא כדרך. וציין הגרע"ק"א (בגה"ש בפסחים כד:) מדברי הגמרא (שם) שכל איסוה"נ אין חייבים עליהם שלא כדרך הנאתן חוץ מבשר בחלב וכלאי הכרם. והעלה בצע"ק. וכוונתו להקשות על התוס' אמאי לא הוציאו בגמרא מן הכלל גם ע"ז כמו בב"ח וכה"כ. ואמנם ממה שסיים בצע"ק משמע שאין כאן קושיא אלימתא אלא הערה בעלמא.

ופירוש הדברים, דהנה התוס' בע"ז (מג) כתבו דהיינו טעמא דבע"ז חייבים אף שלא כדרך, משום דכתיב 'ולא ידבק בידך מאומה מן החרם'. והרי לפי מה שהראנו בשיטת בעלי התוס' נראה שכוונתם לפרש שהואיל ויסוד האיסור ד'לא ידבק' הוא שלא יתרבה ממונו מהע"ז, על כן אין מקום לחלק אם נתרבה ממונו ע"ז עשיית פעולה כדרך הנאה או שלא כדרכה, שהרי האיסור לא משום פעולת ההנאה אלא משום הרווח והממון שנתוסף. וכיון שכן הרי מובן היטב מדוע לא הוציאה הגמרא ע"ז מכללא דשאר איסוה"נ, דע"ז מעולם לא היתה בכלל עד שנצטרך להוציאה, שהרי אין גדרה איסור 'הנאה' כבשאר איסוה"נ אלא איסור ריבוי ממון והרווחה. ורק בב"ח וכלה"כ שגדרם כשאר איסוה"נ הוצרכו להוציאם מן הכלל לומר דאף של"כ אסור, משא"כ בע"ז דמעולם לא שייכא בכלל דינא ד'כדרך הנאה', דהא כלפי איסור ריבוי ממון אין שום הפרש באופן פעולת ההנאה.

ונוסיף הטעמה בסברא זו, עפ"י יסוד הגרש"ק (שער"י ג,כה) שהארנו בו כמה פעמים, שגדר איסורא דאיסוה"נ הוא בפעולת ההתהנות, כלומר מעשה השימוש וניצול החפץ הוא האיסור, ולא שההנאה והקורת-רוח היוצאת היא החפצא דאיסורא. ובזה פירש דברי הר"ן בפרק גיד הנשה [ומקורם בחדושי הרא"ה שם] דלר"ש דשרי דבר שאינו מתכוין, באיסוה"נ מותר אף בפסיק רישיה, שלא כבכל התורה דמודה ר"ש בפס"ר, ובזה פירש הסוגיא דבת תיאה, שכששואף היין לבדקו ואין כוונתו ליהנות, מותר אף שבודאי יהנה. וביאר הגרש"ק שיסוד התיירא דדבר שאינו מתכוין הוא משום ששם המעשה נקבע לפי כוונת האדם, וכגון כשגורר ספסל ואינו מתכוין לעשות חריץ, אין כאן 'מעשה חרישה' אלא 'מעשה גרירה'. ובפס"ר מודה ר"ש משום שהיות והחריץ מחויב להעשות, שוב חשיב 'מעשה

ג עוד יש לפרש בכוונת התוס', כיון דע"ז אסורה במשהו מלא ידבק מאומה, מסתבר דהוא הדין בשלא כדרך נאסרה, דלא גרע מהנאה כלשהו (וכ"כ סברא זו בקה"י ע"ז סו"ס"י ו. ולפי"ז ה"ה בין נסך כמבואר מדברי התוס'). ויתכן שלכך אביי לא מנה זאת מפני שע"ז אסורה במשהו. עפ"י שיעורי הגרש"א.
[וילה"ע שבקה"י שם צדד להוכיח מדכתב הרמב"ם דלוקה על משהו מסתברא דחייב שלא כדרך. וצ"ע דהא י"י אסור במשהו ואעפ"י להרמב"ם פטור בשלא כדרך].

משמע ליה גדר האיסור ד'ולא ידבק בידך מאומה מן החרם' - לא יחובר ויתוסף על ממונך שום דבר מע"ז, וכדבריו המפורשים של היראים.

ואכן לא הביא הרמב"ם איסור בגד שנארג בכרכור אלא בהלכות ע"ז (ז,ג) ולא בשאר איסורי הנאה - הרי מבואר כר"י מברינא שבשאר איסוה"נ ליכא איסור זה, רק בע"ז שגדרו ריבוי ממונ מע"ז.

וכן מדויק לשון הרמב"ם באותה הלכה (ז,ג), דהנה דין הפת שנאפתה בעצי איסור אינו מיוחד לע"ז אלא ה"ה בכל איסורי הנאה כדתנן גבי תנור שהסיקו בקליפי ערלה ובקשים של כלה"כ. והתם טעמא משום שיש שבח עצים בפת (כמבואר בפסחים כו). ומבואר בכמה ראשונים שהיא סברא פרטית לראות את עצי השריפה כאילו הם בלועים ומעורבים בפת, שהעצים נהפכו לחום והחום הפך את העיסה להיותה פת. והנה כשהרמב"ם הביא הלכה זו בהלכות מאכלות אסורות (טז,כ) גבי שאר איסוה"נ, הדגיש טעם זה שיש שבח עצים בפת, שהניית העצים ניכרת בפת, ואילו בהביאו דין זה לענין עצי אשירה (בהל' ע"ז ז,ג) אין זכר לטעם זה - כי אכן אין צורך באותו הטעם לענין ע"ז, שאף אם אין רואים את העצים כבלועים בפת, הלא אין האיסור תלוי בחפץ עצמו רק בריבוי ותוספת ממונ שנעשה על ידו, וא"כ אף אם אין שבח העצים נמצא בפת סו"ס ממונו נתרבה כתוצאה מהעצים. והראיה, מדין בגד שארגו בכרכר של ע"ז שאין שם הך טעמא דשבח עצים בפת ואעפ"כ בע"ז אסור מהטעם האמור.

ועוד נראה דאזיל הרמב"ם לשיטתו במה שמשמע מדבריו (בהל' ע"ז ז,ט) שאם חתך בשר בסכין של ע"ז נאסרו החתיכות כמוש"כ הכס"מ. והרא"ש בחולין כתב שאם עבר וחתך - החתיכות מותרות, שהרי אין ניכר האיסור בחתיכות. ומה טעם הרמב"ם - אך לפי האמור ניהא, דלשיטת הרמב"ם בע"ז אין הדבר תלוי בהנאה מהאיסור עצמו אלא כל הרווחת ממונ שבא על ידי הע"ז נאסר, והרי בחיתוך חתיכות ע"ז הסכין נתרבה ממונו מהע"ז, ולא דמי לשוחט בסכין שנתמעט ממונו.

וכיון שזכינו לעמוד על שיטת הרמב"ם הרי נפתח לנו הפתח לתרץ קושית המנ"ח במה נשתנה איסור הנאה דע"ז משאר איסוה"נ ללקות עליה - אך הרמב"ם לשיטתו א"ש, שאיסור הנאה דע"ז גדרו ריבוי והוספת ממונ על ידה, ובגדר זה אין מקום להבחין באופן ההרווחה, אם ע"ז אכילה או ע"י פעולה אחרת, ורק בשאר איסורים שגדר האיסור הוא מעשה ההתהנות וההשתמשות בחפץ, שפיר יש חילוק באופן המעשה, אם באכילה או בהנאה, וכפי שיתבאר בהמשך"ה.

ג) והענין יוטעם היטב עפ"י דברי הרמב"ם לשיטתו בענין מעילה, שפסק (מעילה א,ג) שהנהנה מההקדש במזיד לוקה שנאמר 'לא תוכל לאכול בשעריך וגו'' (ומקור דבריו בסוגיא במכות יז) דמהך קרא שמעינן אזהרה למעילה]. והקשה

ה אכן מכל המקומות דלעיל אין מוכח שכל רווח ממונ אסור מדאורייתא ד"ל דאאמד"ר שהחמירו בע"ז משום 'ולא ידבק' (ע' קרי"ס פ"ו דע"ז), אך ממה שלוקה מלקות ארבעים בהנאה מוכח דמדאורייתא שאני איסור ע"ז משאר איסוה"נ, וכפי הגדרת הרמב"ם את הלאו דאורייתא בשונה משאר האיסורים.

המשל"מ (שם) הלא שיטת הרמב"ם שאין לוקים אלא על אכילה, ואמאי במעילה לוקים על כל הנאה.

אך התירוץ ברור בהקדם קושיא נוספת של המשל"מ מדוע במעילה השיעור הוא שוה פרוטה ולא בכזית כשאר איסוה"נ. אך כבר ייסדו רבותינו האחרונים [ודברנו בזה פעמים רבות] שדין מעילה ביסודו גדרו כדין גזל ממונ בהדיוט. וראינו במק"א שלשיטת הרמב"ם לא רק חיובי מעילה שייכים לגדר 'גזל' אלא אף איסור המעילה תלוי בגדר זה [כדעת הגר"ח בספרו ולא כהשער"י ג,ג], ולא רק בקדשי בדק הבית אלא אף בקדשי מזבח [כמו שנקט הגר"ח בספרו - ולא כדעת הנתיבות (כה) שרצה לחלק בזה]. ואם כן הרי ברור שלוקים על הנאה כאכילה, כי כלפי איסור 'גזל' הכל אחד, דמה לי אם אכל הגזול או הוציא ונהנה בדרך אחרת. ולא דמי לשאר איסוה"נ שיסודם בהרחקה מן החפץ מכל שימוש והנאה, שבזה יש מקום לחלק במיני ההנאה וכדלקמן, אבל בהקדש אין יסוד האיסור תליא במעשה שימוש או הנאה בחפץ אלא בגזלתו והוצאתו מקדושתו [ויש להטעים, דכל איסוה"נ איסורם משום תיעובם, שרצון התורה להרחיקם מן האדם מפני מאיסותם, לא כן הקדש שאין שם ענין של פגם לאדם ע"י התקרבות לחפץ, אלא אדרבה, לרוב קדושת הדבר אסור לשנותו ממצוותו ולהוציאו מקדושתו], וא"כ מה לי אם מוציא ע"י שאוכל או ע"י הנאה אחרת.

ובזה יובנו דברי התוס' בסנהדרין (פ). שאיסור הנאה מהקדש קיים גם בהנאה שלא כדרך [שלא כדנקטו התוס' בפסחים כו]. ולכאורה יקשה מדוע הגמרא בפסחים לא הוציאה הקדש מכלל איסוה"נ שאין לוקין עליהם אלא כדרך הנאתן [וכהערת רעק"א הנ"ל לענין ע"ז] - אך י"ל שמעילה מעולם לא היתה בכלל איסוה"נ שהרי גדרה משום גזל ולא משום פעולת ההנאה עצמה, ובאיסור וחיוב גזל אין מקום לחלק במעשה ההנאה אם הוא כדרך אם לאו.

ונראה שזו היא גם דעת הרמב"ם, כהתוס' בסנהדרין, שכן משמע מדבריו (מעילה ה,ה) שאין חילוק אם נהנה כדרך אם לאו [ודלא כהמשל"מ (יסוה"ת ה,ה) שדחק להשוות דעת הרמב"ם עם התוס' בפסחים שאין חיוב מעילה אלא בכדרך]. והרי מובן הדבר לשיטתו בגדר איסור מעילה, כמו שנתבאר.

ודאיתנין להכי נראה להוסיף הטעמה ברמב"ם לשיטתו, דהנה מבואר במשנה בכריתות (יג) שהאוכל חלב של הקדש חייב גם משום מעילה למרות שהחלב כבר היה אסור באכילה, שאיסור הקדש מוסיף שאר הנאות, הלכך איסור חל על איסור בכה"ג. וכתב הרמב"ם בפיה"מ (שם) שאף שבהקדש איכא איסור מוסיף על חלב, אך בבשר-בחלב לא יחול איסור על חלב, שאם יבשל חלב בחלב לא ילקה משום בב"ה, הגם שהתוסף איסור הנאה - וביאר 'נקודה נפלאה': שבכל איסורי הנאה האיסור העיקרי הוא האכילה ואילו שאר הנאות מסתעפות מהאכילה, והואיל ואיסור האכילה אינו חל על דבר האסור כבר באכילה, גם איסור ההנאה לא יחול.

1 שיעורים מז, ב-ד; לדה; קנד; קפה; ב; רכט, א
2 שיעור קנד

התוצאה דרווח ממון, על כן אין שייך לחלק בין אכילה והנאה כי יסוד האיסור הוא משום לתא דממון ולא משום שימוש החפץ. וכפי שמשמע מרהיטת דברי הרמב"ם בהל' ע"ז (פ"ו) שאין חילוק אם נהנה מע"ז כדרך או שלא כדרך וכשיטת התוס' הנ"ל. והכי נמי מובן שלוקים על כל הנאה כאכילה, שאין לבוא משום 'שימוש עיקרי' או 'שימוש טפל' באיסור ע"ז שאינו משום שימוש כלל.

ד) ועתה נבוא לתרץ הקושיא השניה, דלענין יין נסך דקדק הרמב"ם לומר שלוקים רק על 'שתייתו' הגם שאסור הוא בהנאה מדאורייתא, שלא כשאר ע"ז שלוקים על כל הנאה. אכן נראה שדברי הרמב"ם מאירים לשיטתו בענין איסורא דיין נסך [ועיקר הענין נתבאר בהרחבה במק"א^{יב}], דהנה שיטת הרמב"ם (בספר המצוות ל"ח קצד וברפ"א ממאכ"א) שאיסור הנאה דיין נסך ילפינן מקרא ד'אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם', ומנאו כלאו בפני עצמו. ומקורו מהא דמקשינן בגמרא (ע"ז כט) יין נסך לתקרובת ע"ז מהך קרא. והרמב"ן (בסהמ"צ שם) השיגו, דלהרמב"ם לאו דלא ידבק' כולל גם תקרובת וא"כ ממילא משמע גם יין נסך מקרא ד'לא ידבק' [וכמוש"כ הרמב"ם במנין הקצר כנזכר לעיל], ואמאי צריך איסור לאו בפנ"ע ליין נסך. [ושיטת הרמב"ן דלאו דלא ידבק אתא רק לע"ז, ואילו משמשין ותקרובת ילפינן להו מקראי אחריני]. ובישוב הרמב"ם כתבו האחרונים כמה מהלכים; החת"ס (בחדושי ע"ז כט) נקט שיי"נ שנסכו בפני הע"ז נאסר מ'לא ידבק', וקרא ד'ישתו יין נסיכם' אתא לנתנסך שלא בפניה. [ואף דלהתוס' בחולין (מ) אף שלא בפניה הוי תקרובת, אך הביא החת"ס (בפתיחה לע"ז) שמתוס' בשבת (יז) מ' שדין תקרובת הוא רק בפניה]. והנצי"ב (בהעמ"ש קסב ובבאורו לספרי סו"פ בלק) פירש דקרא ד'ישתו יין נסיכם' אתא לשכשוך בלא ניסוך ממש, שהיו עובדיה רגילים לשכשך היין כהכנה לניסוך (כמוש"כ הרא"ש בע"ז ס), והגם שאין 'הקדש' לע"ז, חידש הך קרא שהשכשוך גם כן אוסר^{יג}. ויש שכתבו משום עיקר דין תקרובת לא נאסר אלא אותו יין שנשפך לפניה ולא היין שנשאר בקנקן ואתא קרא לאסור גם היין שבקנקן (כ"כ הגאון מרוגאצ'וב והגר"י הוטנר בספר הזכרון)^{יד}.

ולכל הפירושים נראה שיש ללמוד גדר הך איסורא דיין נסך מסידור דברי הרמב"ם בשלשה מקומות [וכדברי הגר"ח (בחוט המשולש י) שעיקר כוונת הרמב"ם נלמד מלדרוש סמוכים בסידורו, וכמליצת המרכה"מ דבמשנה תורה לכולי עלמא דרשינן סמוכים. וכבר ראינו בכמה מקומות שגם מספר המצוות

י אך בספר דברי אמת (בענין דברי סופרים דמים קיד-קטו) נקט בדעת הרמב"ם שתקרובת אינה אסורה מהתורה שלא כדרך הנאה. והשוה זאת ליין נסך דאינו חייב של"כ.

יא שיעור טו

יב ק"ק להעמיד כל לשונות הרמב"ם 'נתנסך' רק בשכשוך (שלא הוזכר בפירוש ברמב"ם אלא בפי"ב לענין מגע הגוי) ולא בניסוך ממש. (ויעיין חו"א י"ד מו, טו שצדד בדעת רש"י שמא יין המשוכשך אינו אסור אלא מדרבנן. ואולם מדברי הרמב"ם (יא, ד) שגוי שנעב ביין חוששים שמא נסכו לעכו"ם, משמע שהוא דאורייתא). וביותר קשה (רמ"מ) שלשונו במנין המצוות הקצר מתפרש ניסוך ממש.

יג אבל בתורי"ד (בע"ז סב מהדו"ק) מפורש שאף הנשאר נעשה תקרובת. ושמא י"ל - וכן יש דקדק מתוך לשון הרי"ד - דוקא בפניה, כיון שהקריב הכל לפניה וניסך מעט, הכל בכלל התקרובת, אבל ניסוך שלא בפניה, הנשאר לא הוי תקרובת אלא מה שניסך לה (דקיי"ל כחכמים בדרך נט שאף שלא בפניה הוי ניסוך. כ"כ הב"ח י"ד קכג בדעת הרמב"ם). ולפי"ז יתפרשו כל לשונות הרמב"ם גם בניסוך ממש שלא בפניה, שזה הרגילות. ובמנין הקצר אפשר שמדובר על היין המנוסך עצמו דומיא דתקרובת.

ודבריו מתבארים היטב עפי"מ שביאר (בספר המצוות ל"ח קפז) מדוע מנה בב"ח רק שני לאוין; אכילה ובישול, ואילו הנאה לא מנה כלאו נפרד - כי האכילה והנאה ענין אחד המה, שהאכילה היא דוגמא אחת מכלל אופני ההנאה, וכשכתוב בכל מקום 'לא תאכל' הכוונה לא תהנה [כך פירש את כללא דר' אבהו (בפסחים נא) דכל מקום שכתוב 'לא תאכלו' וכד' אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרט לך הכתוב התר הנאה כדרך שפירט לך בנבלה. ופסק הרמב"ם (מאכ"א ח, טו) כוותיה, ומפרש דנקט הכתוב אכילה כדוגמא של אחת ממיני ההנאות], ועל כן האכילה וההנאה נמנות כלאו אחד. אכן, מה טעם הוציאה תורה כל הנאות בלשון אכילה - על זה באו דברי הרמב"ם בפיה"מ לבאר שהאכילה היא עיקר האיסור, כי היא ההנאה העיקרית והרגילה, והרחיבה תורה באיסורא את איסור האכילה אף לשאר מיני הנאות. הלכך כשאיסור האכילה אינו יכול לחול משום דאחזע"א, לא שייך שיחול איסור ההנאה, ותו ליכא איסור מוסיף.

ובזה יובן טעמו של הרמב"ם שאין לוקין על הנאות בכל האיסורין אלא על האכילה לבדה [ובמק"א"פ פירשנו מקור דבריו, שלמד כן ממה דאיסורא לשיטתו שיעורם בכל דהו ואילו אכילה בכל מקום אינה פחותה מכזית - ואמאי לא ילקו אף בפחות מכזית משום 'הנאה' - ומזה למד שאין מלקות על הנאה בלא 'אכילה'], דהנה המ"מ (מאכ"א ח, טו) פירש דס"ל להרמב"ם ששאר הנאות חשיבי 'שלא כדרך' הלכך אין לוקים עליהם. וכבר תמה המשל"מ (יסוה"ת שם), הלא ודאי כל ההנאות אסורות מדאורייתא והרי הנאה שלא כדרך אינה אלא מדרבנן. ועוד, וכי יעלה על הדעת שמכירת דבר חשיבא 'שלא כדרך'. אך נראה דודאי אין כוונת המ"מ לגדר 'שלא כדרך' שבגמרא, רק כוונתו שהואיל וגדר האיסור דאיסורא"נ הוא שימוש וניצול החפץ [ולא שההנאה המופקת מהחפץ היא החפצא דאיסורא] כמו שייסד הגרשש"ק, א"כ סובר הרמב"ם שהשימוש העיקרי של דבר מאכל היינו אכילתו, שלכך הוא עומד, שעל כן נקטה תורה ברוב המקומות את איסור ההנאה בלשון 'אכילה' שהיא ההנאה העיקרית כנ"ל, אבל שאר הנאות חשיבי שימוש טפל ולפיכך אין לוקין עליהן אע"ג דאסורות מן התורה^ט.

וכיון שנתבאר ברמב"ם שלכך לא חל איסור הנאה דבב"ח על החלב, כיון שהאכילה - שהיא ההנאה העיקרית - לא חלה, א"כ יש להבין מדוע איסור הנאה דהקדש חל על איסור אכילה דחלב כנ"ל. אך התשובה היא כדלעיל, שאיסור הנאה בהקדש אינו כשאר איסורא"נ שגדרם איסור לקיחת הנאה וניצול, אלא יסודו משום לתא דגזל, ובזה אין חילוק כלל בין שימוש עיקרי לשימוש טפל. ומעתה מוטעם היטב הא דבהקדש לוקין על ההנאה גם להרמב"ם ודלא כשאר איסורא"נ, שבהקדש אין חילוק בין שימוש עיקרי לשימוש טפל וכנ"ל.

ואם כן נבוא מזה גם לנידון דעבודה זרה, שהואיל ונתבאר בשיטת הרמב"ם דס"ל כבעלי התוס' שייסוד איסורה משום

ח שיעור לד

ט אחתי צ"ב הטעם באיסורא"נ שאינם נאכלים כגון שער נזיר. [ושמא יל"פ טעמו של הרמב"ם עפי"ד הר"ן בחולין הנ"ל דבאיסורא"נ מותר בשאינו מתכוין אפילו בפס"ד, והרי יוצא שמעשה האיסור כשלעצמו אינו אסור רק בצירוף כוונת האדם, ולא שמענו מלקות ככה"ג דלא הוי דומיא דלאו דחסימה, משא"כ אכילה].

[והנה הר"ן הוכיח מבת תיהא לשאר איסוה"נ דבאינו מתכוין מותר אף בפס"ר. ודבריו יתכנו בפשוטם בשיטת הרמב"ן בתקרות ויי"נ יש בהם אזהרה בפנ"ע ואינם כלולים כלל באיסור הנאה דע"ז. ולפי האמור יש מקום לקיים דבריו אף לשיטת הרמב"ם, וביין נסך שאינו תקרובת ממש אלא זה שנלמד מקרא ד'ישתו יין נסיכס' שאיסור זה גדרו כשאר איסורי הנאה כאמור].

ואם כן, הרי מתורצת גם הקושיא השניה שפתחנו בה, שאכן רק לענין ע"ז נקט הרמב"ם שלוקים על הנאה, אבל ביין נסך דקדק הרמב"ם לומר שרק השותה לוקה, דהא בהלכות מאכ"א מיירי באופן שאין היין תקרובת ע"ז ממש אלא איסור אחר הוא ככל שאר איסורי הנאה, והרי הוא ככל איסורי הנאה שאין לוקין עליהם להרמב"ם אלא על אכילתם ולא על הנאה אחרת.

יד ק"ק להעמיד יין שנתנסך לעכו"ם רק בשכשוך או בנתנסך שלא בפניה או בשארית שלא נתנסכה. וע"ק שסמך לאיסור שתיית היין וכן האוכל כל שהוא מתקרובת עכו"ם מבשר' וכו', והלא התם בכלל איסור ד'ולא ידבק' הוא וודאי אף הנאה בכלל. וע"ק אם הוא כשאר מאכ"א אמאי לוקה בפחות מכוית. וכן הכריח מזה באג"מ (יו"ד ח"א רכט,ג) כהלח"מ, שאילו היה זה איסור אכילה נפרד, לא היה לו להתחייב בכלשהו אלא בכויית. וכן פשוט דברי הרמב"ם בשה"מ (ל"ת קצד) מורה כהלח"מ שלוקים על הנאה מיי"ג, שכן כתב 'זאתה יודע שאסור הוא בהנאה ולוקין עליו'. ולדרך הלח"מ יתכן שנקט הרמב"ם 'זהשותה... וכן האוכל' משום לשון הכתוב, 'אכלו... ישתו יין נסיכס' אבל ה"ה לשאר הנאות. ועוד נראה שבא לאשמעינן שאפילו אוכל ושותה משהו לוקה, ולא נימא דוקא שיעורי שתיה ואכילה. וטעמא נראה ד'ולא ידבק בידך מאומה' מגלה שאיסור ע"ז במשחה, וכמפורש ברמב"ם בהל' מאכ"א שם בה"ב שלכך אין ליי"ג שיעור, משום 'ולא ידבק'. ושמוא י"ל עוד לפי האמור לעיל שגדר איסור ע"ז הוא איסור ממון, שממונו נתרבה, א"כ ייצא לכאור' שחייב על אכילת תקרובת תליא בפלוגתת הראשונים האם חשיב 'משטרשי ליה' באכילה מפני שחוסך לו מאכל אחר (עתוס' חולין קלא. וע"ע בהל' בכורות למהריט"א סי' נא). אך נראה שמו"ט לוקה אחת משום 'אשר חלב זבחימו יאכלו' וגלי' קרא שאף זה בכלל 'לא ידבק'. ואתי שפיר בזה פשט דברי הרמב"ם שהאוכל מתקרובת לוקה ומשמע אחת - שהרי אין בה הרביית ממון, ובפרט באכילת משהו דמיירי בה הרמב"ם, או באופן שאכילתו אינה חוסכת מאכל אחר כגון שאינו רעב ואוכל לתענוג דבר המצוי לפניו ואין לו אחר. ולפי"ז זכינו שלכך הוכיח הרמב"ם רק אוכל ולא נהנה - כי הנהנה ולא מכלה לוקה שתיים משום הרביית ממון ואינו ענין למאכלות אסורות אלא להל' ע"ז, משא"כ באכילה לוקה משום 'אשר חלב זבחימו' [שאזהרתו מ'לא ידבק' כנ"ל] ולא משום 'לא תביא תועבה אל ביתך' שענינו רק הרביית ממון. אך אפשר כיון שהאכילה שוה ממון, הרי קיבל 'אכילה' שהיא עצמה כממון [וי"ל שאף שחייטה בסכין אסורה לכתחילה להרמב"ם מה"ט. א"נ י"ל דלא דמי לשוחט בסכין שאין ערך ממוני לשימוש בו לשחיטה אחת]. ולפי סברא זו יצא שאם יאכל תקרובת בדברים המורים פטור, שהרי לא הורווח וגם אין האכילה הוה שוה ממון..

נלמד סמוכים מסידורו, שגם שם סידר הרמב"ם המצוות בחלוקה ענינית כעין סידורו ביד החזקה], דהלאוין ד'ולא ידבק' ו'לא תביא תועבה' ופרטי הלכותיהם מביא בהדי שאר דיני ע"ז ואזהרותיה (בפ"ז מהל' ע"ז וכן בשה"מ צ"ב"ל כד כה) ואילו האיסור הנלמד מ'ישתו יין נסיכס' מביא בסמוך לדיני מאכלות אסורות ואיסורי הנאה דערלה וכה"כ ובב"ח (בפי"א ממאכ"א וכן בשה"מ צ"ב"ל קצד). וכן בהלכות סנהדרין (פי"ט) כשמונה את מנין המלקות שבתורה, מביא מלקות דלא ידבק ולא תביא תועבה סמוך לשאר לאוין דע"ז ואילו מלקות דיי"נ לא הביא שם אלא בסמוך למלקות דאיסורי אכילה והנאה. מזה נראה שהלאו דיי"נ - באופנים שאינו כלול בדין תקרובת ע"ז ממש כנ"ל - חלוק במהותו מאיסור הנאה דע"ז, ושוה הוא לאיסוה"נ דכל התורה. כלומר שגדר איסור הנאה דיי"נ נסך הוא במעשה ההשתמשות וההתנהות ולא משום התוצאה של תוספת והרווחת ממון. [ובעיקר החילוק כבר עמד הזכר"י (לו) ורמז לזה הגרי"ז בספרו פ"ח דע"ז, וע' בסנטסיל בזבחים עב ובענין יין נסך].

והוכחה לזה, שהרי בפ"ז דע"ז משמע שאף שלא כדרך חייבים על הנאה מע"ז כנ"ל, ואילו לענין יין נסך מפורש ברמב"ם (מאכ"א יד,יא) שפטור, שכתב שהמערב דברים מרים ביין של ערלה או ביין נסך פטור. ומאי שנא - אך להאמור אתי שפיר היטב, דבע"ז גדר האיסור הוא 'רווח ממון יותר' כדברי הראים וכפי שראינו בשיטת הרמב"ם, ובוזה אין הפרש באופן המעשה, אם נהנה כדרך או שלא כדרך וכנ"ל, אבל הדין המסוים דיי"נ נסך שנלמד מ'ישתו יין נסיכס', זהו איסור במעשה ההנאה כשאר איסוה"נ שבתורה, הלכך אין חייבים עליו אלא כדרך שהרי לא יצאו מכלל כל האיסוה"נ אלא בב"ח וכלאי הכרם, משא"כ יין נסך.

